

לכתוב מחזות בימי מלחמה

מאת: מוטי לרנר

בני אדם נלחמים זה בזה משחר ההיסטוריה. הם ממשיכים להילחם, למרות הקדמה החברתית, התרבותית והמדעית שהשיגו עם התפתחות הציוויליזציה האנושית. מסיבות שלא נחקרו עד כה ביסודיות, לא הצליחו בני אדם לפתח גם כישורים שיאפשרו לפתור מחלוקות בדרכי שלום, והם ממשיכים להילחם על אף ידיעתם שרוב המלחמות לא הביאו לפתרונות פוליטיים יציבים. להיפך – רוב המלחמות יצרו תנאים למלחמות שבאו בעקבותיהן. גם כאשר הסתיימו מלחמות בהסכמים פוליטיים אפשר היה ברוב המקרים להגיע להסכמים דומים לפני המלחמות, ווודאי בלעדיהן. מלחמת יום הכיפורים היא דוגמא הממחישה את הפרדוקס: במהלך 1972 ניהלו נציגים ישראלים ומצריים דיאלוג מדיני בווינגטון בתיווך אמריקאי. דיאלוג זה נפסק כאשר סירבה ישראל לקבל את דרישת מצריים לנסיגה מלאה מסיני. ביום הכיפורים תקפו מצריים וסוריה את ישראל, ועל אף הישגיה במלחמה, נסוגה ישראל מכל שטחי סיני, בדיוק כפי שנדרשה לפני המלחמה. בינתיים נספו יותר מ-2700 חיילים ישראלים ו-10,000 חיילים מצריים. האם היה מותם הכרחי? כנראה לא. האם אפשר היה למנוע אותה? כנראה כן. פענוח רב שכבתי, מורכב ועמוק של הצרכים האנושיים, החברתיים והלאומיים משני הצדדים היה יכול להציע אפשרויות אחרות לפתרון הסכסוך – אפשרויות שאינן הורגות.

מחזאי הבוחן את הסביבה בה הוא חי, יכול להציע אפשרויות כאלה. הוא יכול לגלותן בבדיקה מדוקדקת, רגישה ומעמיקה של התהליכים האנושיים המתרחשים לנגד עיניו. בדיקת התהליכים הללו וגילוי האלטרנטיבות למלחמה יכולים להתרחש לפני שאנו פותחים באש. אינני מציע שמחזאים יעסקו במשא ומתן פוליטי. אני טוען, שאם מחזאים יעסקו בחקירת התשתית הפסיכולוגית, הרעיונית, המיתית והפוליטית של החברה בה הם חיים, הם יוכיחו שאפשרויות אלה קיימות, ובכך יסייעו למנוע מלחמות. נכון, רבים מאתנו בטוחים שהאדם איננו אלא חיות טרף צמאה לדם. הוא קנאי לשבטו, לעמו ולגזעו. הוא לא יירתע לטבח מיליונים למענם. הוא לא יירתע גם להקיז מדמו שלו. אף על פי כן, אינני יכול לנהל את חיי בלי התקווה שבני אדם יכולים להשתנות. שאפשר לשכך את תאוותם לדם. שהם יכולים להיות סובלניים יותר, מבינים יותר, סלחניים יותר וחכמים יותר.

מה יכול מחזאי לעשות כדי שנהיה כאלה?

1. על המחזאי לחשוף את השקרים הנפוצים על טבעה של המלחמה. במשך שנים פארנו אותה ותיארנו אותה כבמה עליה מתגלים אומץ רוחו של האדם, נכונותו להקרבה ועקשנותו לנצח. שיבחנו את רעות הלוחמים ואת מסירותם איש לאחיו. סערת הקרב הייתה תמיד רגע של התרוממות רוח, שהתעלתה על רגעי השגרה של חיינו. אפילו שקספיר הלל את המלחמה, ובמונולוג הידוע (מערכה ד' תמונה ג') אומר הנרי החמישי: "היום יום קריספיאן. מי שיצליח את היום הזה חי, ויזכה לשיבה טובה, מדי שנה בערבו של יום יחגוג עם אורחיו ויאמר: מחר יום קריספיאן. ואז יפשיל את שרווליו, יגלה צלקותיו ויאמר: בפצעים האלה נפצעת ביום קריספיאן." תיאור זה של זיכרון המלחמה הוא שקר גמור. רוב המשתתפים במלחמה זוכרים אותה כחויה נוראה, מכוערת ומשפילה. כשהם חושבים עליה הם מתמלאים חרדה, זוועה וגועל. לא גאווה ולא סיפוק. הם יודעים שהכאב שחוו במלחמה לעולם לא יפוג. מאות אלפים בינינו אינם מסוגלים לחיות חיים נורמליים בגלל חוויותיהם במלחמה. גם אצל שכנינו הסיוטים דומים. המחזאי חייב להזכיר זאת לכולנו, כדי שאלה שלא חוו את המלחמה, לא ישישו להשתתף בה.

2. המחזאי חייב להדגיש את מחיר המלחמה: בני אדם מתים בה. גברים, נשים, ילדים, זקנים וצעירים, חיילים ואזרחים. בשגרת חיינו אנו נוטים לטשטש את המחיר ולדבר על מספרים. כשהמוות הוא מספר, הוא ניטרלי. הוא אינו מכאיב ואינו מאיים. המחזאי חייב להפוך מספרים לבני אדם. לגברים ולנשים שמתו, ששכלו את יקיריהם. כאב המוות והאובדן חייבים להיות חלק מהשיח הציבורי – לא רק ביום הזיכרון. הם חייבים להיות נוכחים בקרבנו במיוחד לפני הכרזת המלחמה. השוואת מחיר המלחמה לרווחיה היא תנאי הכרחי להישרדות בכל חברה בריאה. במחזה **רצח יצחק** פצוע מלחמה אומר לחבריו: "הבוקר פתחתי את העיתון וראיתי תמונות מחייכות של חיילים צעירים. הם לא יחייכו יותר. גופותיהם כבר החלו להיקרב באדמה. מי שראה גופות נרקבות יודע מה נורא המראה. אתה אוהז ביד רעך, והיא מתפוררת, והתולעים השקדניות ממהרות לחפש להן נתח בשר אחר, והעיניים הפעורות מתרוקנות... מה מצדיק מוות כזה? מה גדול כל כך מן החיים שלנו שכדאי למות למענו ככה?"

3. פוליטיקאים רבים מציעים פתרונות פשוטים לחרדותיהם של בני עמם מפני אויביהם. הם מבטיחים להם למנוע מלחמה על ידי יצירת הרתעה. מנהיגים אלה אינם מבחינים בכך שצבירת כוח מדרבנת את אויביהם לצבור כוח רב יותר והרסני יותר. המחזאי יכול להצביע על פתרונות מורכבים יותר ויעילים יותר: כדי למנוע מלחמה צריך לבטל את הסיבות למלחמה. כל עוד הסיבות למלחמה קיימות, תמשיך גם סכנת המלחמה לרחף מעלינו. ניתוח הסיבות למלחמה בשיח הציבורי יצביע על אפשרויות אחרות לפתרון

הסכסוך – אפשרויות שחייבות להיבחן טרם הכרזת מלחמה. בשנים האחרונות אנו עדים, על פי סמואל הנטינגטון, להתנגשות בין ציוויליזציות. המערב הנוצרי-יהודי נגד המזרח האסלאמי. למרבה הצער, מנהיגי העולם אינם משקיעים מאמצים באיתור ובביטול הסיבות להתנגשות זו – סיבות תרבותיות, כלכליות ודתיות – ובמקום זה מנסים לכפות איזון פוליטי בכוח, במלחמות אזוריות בלתי פוסקות, ועל ידי יצירת מאזן אימה. המחזאים, התורמים להתנגשות הציוויליזציה, חייבים להשקיע מאמציהם להפוך את התנגשות הציוויליזציות לתחרות בונה שתבטיח קדמה ושלום.

4. כיצד יכול המחזאי לסייע בחשיפת התשתית הסיבתית החברתית, הפסיכולוגית, המיתית והפוליטית העולה לגורם למלחמה? הוא יעשה זאת אם יבנה דמויות המתמודדות עם הסיבות למלחמה. עליו להתמקד בעלילותיהן, ביחסים שהן יוצרות עם הדמויות האחרות על רקע התשתית הסיבתית לסכסוך, ובקטסטרופות הנוצרות תוך כדי כישלונותיהן. על המחזאי לבחון את זרמי האירועים שבהכרתן ובתת-הכרתן של דמויותיו. במחזות העומק שלהן הוא יגלה את הפחד, הייאוש, השנאה, הרוע והקנאות שאיתן צריכות הדמויות להתמודד כדי לבטל את הסיבות, שהצטברותן הקולקטיבית גורמות למלחמה. כידוע, גיבורי הטרגדיה נכשלים במימוש מאווייהם. גם גיבורי המחזות הפוליטיים שלנו ייכשלו בהתמודדותיהם עם ביטול הסיבות למלחמה. גם הם לא יצליחו למנוע את ההתנגשויות הגדולות שאנו חיים בצילן. אך כישלונם איננו אות אזהרה לצופה: כישלונם על הבמה מחזק את הצופה ומדברנו להתמודד עם הסיבות למלחמה במציאות. כשם שצופה הרואה את כישלונם של רומיאו ויוליה להתגבר על המכשולים בפני אהבתם, איננו יוצא מהתיאטרון בהחלטה לא להתאהב לעולם, אלא מחזק במאבק על אהבתו שלו.

אל למחזאי להסתפק בחקירת התהליכים הפוליטיים מנקודת מבט לאומית צרה, אלא לבחון אותם מפרספקטיבה ערכית אוניברסלית, ובפרט מפרספקטיבה של צדק, בהגדרתו הבסיסית הפשוטה: מה שגנוא עליך, לא תעשה לחברך. צדק זה אינו רק עיקרון מוסרי ראשון במעלה, אלא גם מכשיר יעיל לפתרון סכסוכים בינלאומיים. ההיסטוריה האנושית מוכיחה, שהסכמים בינלאומיים שלא סיפקו צדק יחסי לצדדים המסוכסכים, החזיקו מעמד רק כל עוד התקיים מאזן אימה ביניהם. רק הסכמים שיספקו צדק יחסי לכל הצדדים יהיו יציבים לאורך זמן, בלא שימוש בכוח לצורך שמירתם. המושג צדק יחסי טעון הבהרה: הסכם המעניק צדק יחסי הוא הסכם המאפשר לכל צד לחוש תחושת סיפוק מרבית מהישגיו במשא ומתן, תוך קבלת זכותם של הצדדים האחרים לחוש תחושת צדק מרבית מהישגיהם. הסכם כזה הוא הסכם השלום בין ישראל למצריים, שבמהלכו החזירה ישראל את כל שטחי סיני, ואילו מצריים הסכימה לשמור על שטחים אלה כשטחים מפורזים. השגת הסכם המעניק צדק יחסי לכל הצדדים איננו עניין למתמטיקאים. ניתן להשיגו במו"מ מתוך רצון טוב, רגישות ואמפתיה.

5. על ידי העמדת "האחר" על הבמה, יכול המחזאי ליצור דיאלוג פוליטי, חברתי, אידיאולוגי ודתי בין יריבים לפני שהם מכריזים מלחמה. כשהוא מציג את "האחר" כיצור אנושי, כדמות תלת ממדית מורכבת, הוא גורם לצופה לחוש אמפתיה ל"אחר", ואמפתיה זו מאפשרת היווצרות דיאלוג. דיאלוג המבוסס על הבנת חרדותיו של "האחר", שאיפותיו וצרכיו הוא ראשיתו של פיוס. אין להתעלם מתרומתו הרבה של המחזאי הדרום אפריקאי אתול פוגארד לתהליך הפיוס בארצו. בהצגתו את האדם השחור על הבמה בתיאטרון, שבו רוב הצופים לבנים, הצליח פוגארד ליצור דיאלוג בין הצופים לדמויות וכך לגרום לאמפתיה שהביאה לשינוי חברתי ופוליטי עמוק.

רבים יסכימו עם דברים אלה, ורבים ישאלו את עצמם אם אפשר לתבוע מהמחזאי אחריות כה רבה לתהליכים פוליטיים וחברתיים שאין לו שליטה על התפתחותם?

6. עלינו לזכור שמאז ומעולם התקיימה ברית בין המחזאי לבין הקהל. מראשית ימי התיאטרון הגיעו אליו הצופים לא רק כדי להשתעשע, אלא בעיקר כדי לקבל תשובות על מהות חייהם. נטל התשובות האלה מונח על כתפי המחזאי. הוא החייב לספק לצופי תשובות גם לשאלות קשות, שלעיתים הם חוששים אפילו לשאול. לאחרונה נעשינו ציניקנים ואנו מתעלמים מהזדקקותם של בני אדם להשגה, לא רק לבדיחות. באשמתנו הפכנו את האמנות שלנו לבידור. באשמתנו הבאנו את הצופים לכך, שהם מצפים לבידור. באשמתנו אנחנו ממשיכים לספק בידור ולטעון שרק כך יצליח התיאטרון לשרוד. ברגע שהצופים ידעו שהתיאטרון מקיים דיון מהותי בשאלות החשובות של חייהם, הם יתקבצו לתיאטרון בלא צורך במערכת שיווק ובלא צורך בכוכבים. התיאטרון הישראלי הוכיח קובל עם ועדה שמחזות העוסקים בשאלות פוליטיות ואידיאולוגיות מהותיות מחזות מצליחים גם מבחינה כלכלית. בכל התיאטרונים בארץ הועלו מחזות רבים כאלה, שהביאו לאולמות מאות אלפי צופים.

7. מחזאי יכול לבחור בדרך קלה ולהצטרף בזמן מלחמה לקונצנזוס התומך בה. גם לו נוח להתחמם בחיקו של הרוך, בלי להתווכח איתו, לתקוף אותו ולהתגונן מפניו. אחווה היא תמיד תחושה מפתה – גם הנרי החמישי משתמש בה לפתות את חייליו למאמץ המלחמתי. אבל האם בהצטרפותו לקונצנזוס ימלא המחזאי את חובתו לעצמו ולאמנותו? לא. על המחזאי לפעול כמיטב יכולתו ליצור אופוזיציה לקונצנזוס. הוא חייב להציע ראייה אחרת של המציאות, ראייה השוללת את המשך המלחמה. כיצד יציע ראייה כזאת? כאמור, על ידי בניית דמויות המתמודדות עם המשך המלחמה. בכך כוחו העיקרי של המחזאי – הוא יכול לבנות דמויות כאלה, לחקור דרכן את המציאות בה מתרחשת המלחמה, לחקור את תוצאות המלחמה באמצעות התהליכים שעוברת הדמות, ועל ידי כך להציג אותו פער טרגי בין תוצאות המלחמה לבין הקורבן שהיא דורשת. הצעה זו איננה מרשם לכתיבת מחזה. היא מציעה תהליך לבדיקת מציאות בכלים דרמטיים רבי עוצמה – דמות, קונפליקט וקתרזיס – התרבות האנושית עדיין לא מצאה כלים אמנותיים יעילים יותר מאלה להתבונן במציאות. חובתו של המחזאי לעשות שימוש מוסרי הולם בכלים העומדים ברשותו. כפי שאמר ברטולט ברכט: כתיבה על עץ בימי מלחמה היא פשע, משום שפירושה שתיקה על זוועות רבות מדי".

8. האחריות והחובה הללו אינן מוטלות רק על המחזאי. כאשר אין מחזאים הכותבים מחזות בהם מתמודדות הדמויות עם המציאות הפוליטית, או כשהמחזות המתמודדים עם המציאות הפוליטית אינם טובים – חובתה ואחריותה של המנהיגות התיאטרון להוביל תהליך, שיביא ליצירת מחזות כאלה. על מנהיגות התיאטרון להקים צוותי מחזאים, במאים, שחקנים ומעצבים, ולאגד אותם להתחיל ביצירה. תהליכי יצירה כאלה התרחשו בתיאטרונים רבים וחשובים בעולם – כמו תיאטרון השמש בפאריס בשנות הששים, השבעים והשמונים. לתהליך יצירה כזה אפשר לגייס תמיכה גם מתחומים אחרים ולהיעזר בהיסטוריונים, בפילוסופים, ובפעילי זכויות אזרח, המסוגלים להציע דרכי התבוננות במציאות, היכולות ליצור השראה ליצירת דמויות ועלילה. אחריות כזאת איננה מוטלת על מנהיגות התיאטרונים רק בימי מלחמה. המנהיגות התיאטרונית צריכה להבין שהתיאטרון חייב להיות תמיד מעבדה לבחינת מרכיביה השונים של המציאות: לא המציאות המיידית הנשקפת אלינו מהחצר האחורית או מבעד מסכי הטלביזיה. התיאטרון חייב לבחון את המציאות שמתחת למציאות המיידית הזאת. את המציאות הנסתרת. את המציאות שאיננה ששה לגלות עצמה למתבונן בה. את המציאות הפנימית הקשה, המאיימת, הבלתי נשלטת, המזינה את פעולותיהם של בני האדם הלוקחים חלק בדיכוי, בכיבוש ובהרג. איך יגלה התיאטרון את המציאות הנסתרת הזאת? התשובה היא אחת ויחידה: עומק. בניית תבניות תיאטרוניות רב שכבתיות היוצרות ומזינות זו את זו אהדדי: עלילה, דמויות ויחסים.

אפרט כמה רעיונות שראוי למחזאי לעסוק בהם בימי מלחמה, בעיקר בישראל, אך גם בחברות אחרות.

1. בראש ובראשונה – עלינו לחזור ולדון בתפקיד האלוהים בסכסוך הישראלי פלסטיני. אלוהים נוצל בידי שני הצדדים כמכשיר להרס הזולת ולהרס עצמי. הישראלים משתמשים בהבטחה האלוהית כאסמכתא לזכות על כל שעל מאדמת ארץ ישראל. אחדים מאתנו מנצלים את האל, את תורתו ואת משיחו כהשראה ליוהרה, לאכזריות ולגזענות. לכשיבוא המשיח, לגרסתם, הוא לא יפייס בינינו לבין אויבינו, אלא ישמיד אותם עד האחרון שבהם, כאילו היו עמלק קדמוני מאוס. איזה מין אלוהים הוא המשמיד בני אדם? מה קרה לאל החנון והרחום שהתפללנו אליו במשך דורות? כיצד הפך אל נקמות חסר רחמים לברואי שלו? גם האסלאם ברא אלוהים דומה – אלוהי הג'יהאד; אל הגומל חסדו למתאבדים בכיכר העיר, אל המבקש להשמיד ציוויליזציה שלמה שאיננה מאמינה במוחמד. יש לחשוף את פרצופו של האל הזה, למנוע מבני אדם לעבוד אותו. אם נשאיר את התיווך בינינו לבין ידי הקנאים המייצגים אותו עלי אדמות, סופו וסופנו שיטרוף את כולנו.

2. עלינו להמשיך ולחקור את הנרטיב ההיסטורי המקובל אצלנו על אודות תולדות הציונות, הקמתה והתבססותה של מדינת ישראל. נרטיב זה נוצר בידי פוליטיקאים, היסטוריונים, מורים, עיתונאים וכותבים, שהאמינו שנרטיב זה ישרת את קיומנו. נרטיב זה כולל, למשל, את תיאור היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, ולפיו, כשפרצה מלחמת העצמאות ומדינות ערביות תקפו את ישראל, קיבלו שבע מאות אלף פלסטינים שחיו לצידו הבטחה מפי מנהיגיהם שישובו מנצחים לכפריהם, ולכן ארזו את מיטלטליהם ועזבו. תיאור זה אינו מדויק. פלסטינים רבים גורשו בידי צה"ל. רבים ברחו בגלל איומים בנשק, ובמקומות אחדים התבצע הרג ממש. הנרטיב הישראלי משרת את הדימוי העצמי של ישראלים רבים, ומחזק את הזדהותם עם מדינתם – אך איננו משרת את תהליך השלום. אם ישראל חפצה בשלום, עליה להכיר באחריותה להיווצרות הטרagedיה הפלסטינית. עלינו ליישם את עיקרון "האמת והפיוס" שיושם בהצלחה בדרום אפריקה. פיוס אמת יכול להתבסס רק על פענוח אמיתי של תולדות הקונפליקט. עלינו לחקור את היווצרות בעיית הפליטים, לתקן את הנרטיב השקרי שיצרנו לעצמנו, ולסייע לצופי התיאטרון להתמודד עם עברם בלי הדחקות ובלי משוא פנים.

3. עלינו לחקור בפירוט את היווצרות המיליטריזם בישראל. הערצת הצבא ומפקדיו שהייתה חלק ממנגנוני ההגנה שלנו במשך שנים רבות, הפכה מרכיב הרסני בהתפתחותנו כחברה. הערצה זו יצרה מצב בלתי נסבל בו עמדות הצבא כלפי הסוגיות הפוליטיות הנידונות בשיח הציבורי מקבלת משקל רב מדי. ראשי הצבא מפעילים לחץ על הממשלה ומנסים לכפות עליה פתרונות הנובעים מתפיסת עולם כוחנית, הנובעת מדרכי חשיבה צבאיות ומהעובדה שהכלים הזמינים למפקדי הצבא הם כלי מלחמה. המחזאי חייב להציג לצופי התיאטרון את מגבלות השימוש בכוח. עליו להדגיש שכל הישג מדיני שהושג בכוח, יתקיים רק כל עוד נותר הכוח לקיימו: כדי לקיים את הישגי המלחמה, יש צורך בעוד מלחמה ואחריה עוד אחת, וכך עד אין קץ. האם לא עדיף לחפש חלופה? ואם אין חלופה בנמצא, מוטל על המחזאי להסיק מסקנות ולהציגן לצופיו. אם אין סיכוי לחיות כאן בשלום, חייב כל אחד מהם לשאול את עצמו אם ברצונו להמשיך לחיות כאן ולכלות את חייו במלחמות.

4. עלינו להמשיך ולחקור בלא לאות את השפעת המלחמה על ערכי היסוד שלנו כפרטים וכחברה. על אף שמחזות על ההשתתפות שגרם לנו הכיבוש כבר נכתבו והוצגו, יש להמשיך ולכתוב מחזות חדשים הבוחנים את התופעה, ההולכת ומחריפה ככל שמחריפה המלחמה. המחזאי צריך לעמוד, קקאטו הזקן בשעתו, ולהצביע בכל דרך אפשרית על הזילות הנוראה בחיי אדם שפשתה בקרבנו, על תופעות של אכזריות מפלצתית כלפי ערבים, שהמלחמה מעניקה להן לגיטימציה, על הקשר בין הכיבוש לבין האלימות בתוכנו, על הקשר בין הכיבוש לבין יחסנו לחלשים בקרבנו, על הקשר בין הכיבוש לבין יחסינו לעובדים הזרים. המחזאי חייב לשאול אם ירידת איכות חיינו הוא מחיר ראוי עבור הישגינו במלחמה הזאת. עצם הדיון בשאלה זו עשוי ליצור שינוי בעמדת הציבור כלפי הויתורים המדיניים הנדרשים להשגת הסכם פוליטי יציב.

למרות תחושת השכנוע העצמי הניכרת כאן, אינני בטוח ביכולתם של מחזאים לשנות את המציאות הפוליטית, ודאי לא בזמן מלחמה. כל יום מתעוררים בלבי ספקות חדשים ובכל יום אני ממשיך ונאבק בהם כדי לשוב ולהאמין, שהשפעתו של המחזאי אינה רק אשליה. כל יום אני אומר לעצמי, שהמחזאי אולי אינו מסוגל לגרום לשינוי מדי, אבל אולי הוא יכול לעזור לגרום שינוי בטווח הארוך. אולי הוא יוצר זרם תודעה סמוי ומתפשט, המגיע בהדרגה לפינות נסתרות, ובעוד שנים לא רבות מדי נגלה כולנו את השפעתו. אני מנסה לחזק את עצמי בידעה שלמחזאות הישראלית הייתה השפעה בלתי מבוטלת על יחס החברה הישראלית לרעיון המדינה הפלסטינית, שרובה תומך כיום ברעיון גם בזכות מחזותיהם של חנוך לוין, יהושע סובול, יוסף מונדי, הלל מיטלפונקט ואחרים. לצערי, תרומתם של מחזאים לתהליכים הפוליטיים המתרחשים בימים אלה איננה רבה. רבים מדי שותקים. רבים מדי עוסקים בנושאים אחרים. ייתכן שעייפו מהעיסוק בפוליטי. ייתכן שנואשו ממנו. איננו יכולים להרשות לעצמנו להתעייף, וגם הכתיבה על נושאים אחרים היא מותרות. אני מקווה שיקום במהרה דור חדש של מחזאים בישראל שיתרום יותר מאיתנו לתהליך הפיוס במזרח התיכון, דור, שמחויבותו לקהל ולעצמו תהיה גדולה יותר משלנו. דור של מחזאים שיכירו בכך, שהכישרון לכתוב הוא מתנה שזכו בה לא רק כדי לבטא את המתרחש בעולמם הפנימי, אלא גם כדי ליצור שינוי חברתי ופוליטי עמוק שיגאל את כולנו. האשליה, או התקווה, שניתן לגאול את העולם בכתיבה, היא מרכיב הכרחי בדחף לכתוב.